

Підлітки і туризм

Л. В. ПЕТЬКО

аспірантка Київського педагогічного інституту іноземних мов

Дитячий туризм у поєднанні з краєзнавством і пошуково-експедиційною роботою є важливим напрямом шкільної діяльності. У школах, де продумано ведеться підготовка до походів, вибирається маршрут не тільки за категорією складності, а, головним чином, за значущістю для учасників, ідейною спрямованістю, вихованці виявляють великий інтерес до туризму.

Можна сказати, що прагнення до романтики, мандрів, вечірніх вогнищ — потреба юного організму. Фізична культура і спорт, туризм задовольняють інтереси підлітків, спонукають до фізичного загартовування, формують моральні принципи і вміння діяти відповідно до них, виявляти громадську активність, учать колективізму і товарищескості.

Методика виховання у процесі туристської діяльності охоплює систему дій педагогів, комсомольців, піонерів і всіх учасників, органів самоврядування, виховних сил середовища і справляє позитивний вплив на збагачення структури вільного часу, на зміст комплексного підходу до виховання дітей, підлітків і юнацтва, на розвиток соціально активної особистості, сприяє формуванню духовно і фізично здорового покоління. У процесі туристської діяльності в учнів зростає інтерес до суспільно корисних справ, виробляється звичка сумлінно виконувати свої обов'язки, поглиблюються знання, одержані на уроках, згуртовуються колектив, набувається ряд трудових і практичних навичок.

Учителька історії СШ № 1 м. Вишгорода М. Ф. Рубльова консулює всю туристську діяльність учнів перших-десятих класів. Вона переконана, що у розвитку їхньої громадської активності важливе місце належить туризму, в якому синтезуються різні види роботи. Серед маршрутів юних вишгородців є немало повністю побудованих на історичному матеріалі, що допомагає їм осмислити історію рідного краю, народу.

«Батьківщина» — так називається клуб, основним завданням якого стала організація туристської діяльності у школі № 104 м. Пущі-Водиці. У ньому діють три гуртки — «Едельвейс», «Шукач» і «Стежинка», де займаються туризмом близько 200 дітей третіх-восьмих класів. Клубом керують відмінники народної освіти УРСР О. О. і Н. І. Гусєви.

Олексій Олександрович прилучився до туризму, ще навчаючись у школі. З пошкою згадує свій перший похід, який організували школярі в Ярославлі. А серйозно почав займатися цим після служби в армії, коли пішов працювати піонервожатим у СШ № 77 м. Києва. Він захопив своїх вихованців подвигом героїв Аджарикаю.

Багато води сплило відтоді, та у своїй комісарській роботі Олексій Олександрович завжди відстоює ідеали юності, продовжує і розвиває справу виховання за комісарськими заповідями.

У 104-ту школу О. О. Гусєв прийшов 1984 року організатором позакласної і позашкільної виховної роботи, вже маючи великий досвід туристсько-краєзнавчої роботи. Протягом 30 років водив у походи понад тисячу дітей. До туризму завжди намагається прилучати підлітків, яких не приймають в інші гуртки, спортивні секції. Активним учасником і однодумцем у створенні клубу «Батьківщина», шкільного музею, організації туристської діяльності стала вчителька російської мови і літератури Надія Іванівна — консультант групи екскурсводів музею.

Найбільше тягнуться до клубу «важкі» діти. І Гусєви приймають будь-яку дитину такою, яка вона є. Без цього неможливий прямий діалог з нею і, отже, дійова допомога в її інтелектуальному і моральному розвитку. Для обох педагогів характерне відверте, довірливе спілкування з вихованцями. Нинішня школа часто буває недоброю до дитини. Від цього деформується моральність дітей, дехто стає здатним на насильство, жорстоку і бездумну бійку, навіть на злочин. Кожна зламана доля — то докір і школі.

Туризм, як переконався за багаторічну практику О. О. Гусєв, благодійно впливає на виховання підлітка, формування його моральних

ідеалів, учити правильно розуміти красу і мужність. Людяність і співробітництво самі входять туди, де вчитель передусім понад усе піклується про розвиток дітей.

Слава Різниченко погано вчився, не любив ні школу, ні дім, де не було тепла. Був замкненим, тікав з уроків. Прийшов у клуб. Тепер йому 14 років, він із задоволенням ходить у походи, працьовитий, охоче виконує всі доручення, уже вибрав собі майбутню професію. Найближчим товаришем став для нього Олексій Олександрович Гусев.

Тарас Удовиченко навчається у шостому класі, а в походи Гусев почав його брати з третього. Уже тоді хлопчика зарахували до «важких». Не за віком розвинений, високий, він був сильнішим за ровесників, на уроках часто неуважний, з товаришами забійкуватий, прагнув до влади. У клубі «Батьківщина» він трохи не з перших днів

Останній дзвінок у СШ № 111 ім. С. А. Ковпака м. Києва.

Фото В. О. Суркова

почав змінюватися на краще: з'явилося почуття товарищескості, відповідальності. Учитель — абсолютний авторитет для підлітка, він виховує не моралізаторством, а власною особистістю, своїми знаннями і любов'ю, своїм ставленням до світу. А головне — здатністю проїнятися світом думок і почуттів дітей, викликати в них щирі душевні прагнення до краси і добра.

Під час турпоходів Тараса призначають і командиром загону, і відповідальним за ведення маршрутного листа, за спорядження. Хлопчик, відчуваючи свою відповідальність, старається: «Якщо я не зроблю, то підведу товаришів, колектив, клуб».

Самостійність, самодіяльність, почуття колективізму, самодисципліни — ці якості виробляються у спільній справі, що об'єднує різні характери. Туристське вогнище — і кухня, і їдальня, і вітальня, місце спілкування, затишок і тепло. Шкільний туризм — це й активний відпочинок учнів, пізнання навколишньої дійсності, прищеплення життєво необхідних якостей фізичного і духовного вдосконалення.

Клуб — одна з найбільш перспективних ліній, де відбувається розподіл шкільного життя на академічне і клубне. Тут є великі можливості для розвитку шкільного самоврядування, що робить другу половину дитячого дня більш насиченою різноманітними заняттями.

Поділ школи і клубу за формою занять передбачає зміцнення їх єдності за змістом виховання, стимулює справжнє самоврядування учнів, дає змогу піонерським і комсомольським організаціям відірватися від надмірної опіки вчителя. Саме в клубній формі дитячого життя краще, легше втілюються ідеї комунарського виховання. Тут звичайному, докучливому формалізму, який буквально штовхає підлітків з школи у неформальні об'єднання, протистоїть жива піонерська

комсомольська робота, побудована на принципах комунарської методики: ідейний спосіб життя, інтереси особистості, змінюваний актив, колективне планування і організація, обов'язкова загальна оцінка повсякденної діяльності, справ, відносин, смисл яких — завтра жити краще і бути кращими, ніж сьогодні.

Клуб «Батьківщина» став організатором музею бойової слави, присвяченого бойовому шляху двічі Червонопрапорної ордена Суворова 340-ї Сумсько-Київської стрілецької дивізії, яка визволяла Пушчу-Водицю. У ній — 23 Герої Радянського Союзу. Музей відкрили напередодні 50-річчя школи, у травні 1987 р. На свято прибули понад 50 ветеранів на чолі з колишнім командиром Й. Є. Зубаревим.

З багатьма ветеранами діти познайомилися під час туристських походів, маршрути яких пов'язані з бойовим шляхом дивізії, з історичними і заповідними місцями країни. Наприклад, під час походу по Поділля у Кам'янці-Подільському розшукали двох ветеранів В. Є. Щегольського і В. Є. Пшесковецького. Довго колишні воїни сиділи біля багаття, оточені дітьми, і ділилися своїми спогадами. Зав'язало листування. В. Є. Щегольський допоміг зв'язатися ще з кількома ветеранами, надіслав учням фотодокументи.

Свого активного помічника, частого гостя в школі П. М. Курмача юні туристи розшукали під час походу по Київській області. У Лютеві випадково дізналися про подвиг воїна, про те, що він живий і працює в Жулянах на фарфоровому заводі. Так, з рюкзаками, діти і прийшли на завод, там же в актовому залі відбулася зустріч, на яку зійшлися робітники.

Після кожного походу в школі оформляється виставка-звіт, яка займає весь другий поверх. Діти розповідають, з ким зустрічалися, демонструють реліквії, подарунки. Все це потім передається в музей.

Тісний зв'язок встановили учні з народним музеєм «Герої Дніпра» в м. Івано-Франківську, де побували влітку 1987 р. Зустрів їх директор М. Д. Захар'ян, який на прохання членів клубу організував зустріч з ветеранами 38-ї армії. А восени діти побували на Тернопільщині, подружили з школярами с. Мельниці-Подільської і тепер обмінюються туристськими делегаціями. Старша група «Едельвейс» ходить у походи I категорії складності. Діти виконують обов'язки інструкторів у молодших. Наталя Бунь згадує про один із походів: «Ніколи не думала, що Сергійко Погребняк може бути таким добрим помічником — і рюкзаки дівчаткам ніс, і дрова рубав. А в школі він зовсім інший».

Шкільний туризм сприяє розвитку учнівського самоврядування, наповнює вільний час школярів соціально значущою діяльністю. Самоврядування дає великий виховний ефект, оскільки при цьому спостерігається взаємовплив дітей різного віку.

Торішнього вересня вихованці 20-ї СШ м. Києва писали твір «Школа майбутнього». А перед цим улітку п'ятикласники з учителем фізкультури І. І. Федорченком здійснили похід I категорії складності. Вони пройшли з Корсунь-Шевченківського до Канева, за завданням залу літератури і кабінету біології вивчали географічні особливості місцевості, побували у Шевченківських місцях, вклонилися могилі поета в Каневі. Шлях загону пролягав через Сахнівку. Там зустрілися з директором школи депутатом Верховної Ради СРСР О. А. Захаренком. Ознайомилися з організацією шкільного самоврядування. Дітям так усе тут сподобалося, що багато хто у своїх творах за основу школи майбутнього взяв Сахнівську, додавши трохи власної фантазії. А директор 20-ї О. Д. Руденко спеціально поїхала ще й у Сімферопольську СШ № 3, подивилась, як там організовано самоврядування. Розповіла про нього вчителям, дітям. Невдовзі тут відбувся збір піонерського і комсомольського активу, і школа перейшла на самоврядування. Комсомольські збори ухвалили повністю передати учкому організацію відпочинку, туризму.

Ініціатива повинна виходити від самих дітей, тоді вони перестануть ділитися на активних і пасивних. Перевиявили інтереси, нахили кожного. І в рад загонів з'явилися інші функції.

Логіка розвитку самоврядування потребувала виходу за межі класу. Тоді було створено штаби, які координують діяльність різновікових загонів, сформованих за інтересами. Їх кілька — трудовий, ідейно-політичний, військово-патріотичний, туристсько-спортивний, культурно-масовий, КІД, група інформації, тимурівці, шефська група. Природно, діти можуть змінювати свої захоплення. Керівників штабів вибирають на зборі. Як правило, висувається кілька кандидатур.

Нова організація дитячого самоврядування, зрозуміло, спричинила зміну ролі вчителя. Від нього вимагаються демократичність, культура, вміння ненав'язливо спрямовувати творчу ініціативу вихованців, активізуватися самому, шукати нові форми роботи, оскільки діти ставлять перед ними безліч запитань, на які можна відповісти тільки цікавими справами і діями. Так виникло положення про вчителя-консультанта штабу. Створюються і ради справи — групи добровільних організаторів і помічників у тій галузі, яка їм найбільш близька.

На загальних зборах оцінюється робота активу — штабів самоврядування. Кого хвалять, кого — критикують. Усе робиться відкрито. У самоврядуванні беруть активну участь і так звані важкі підлітки.

Перед тим, як скласти загальношкільний план, проводяться збори штабів, на яких діти висловлюють побажання, поради щодо поліпшення навчально-виховної роботи. Їх враховують при плануванні. Чітко організовано чергування. Практично за порядком стежить уся школа, певні ділянки закріплені за класами. Учні зацікавлено обговорюють, як продовжити життя шкільних меблів, скоротити витрати електроенергії, власним трудом компенсувати працю прибиральниць, а закономірні кошти витратити на потреби школи. Вирішили і складне питання — шефство над малюками. В ході дискусій дійшли висновку — це шефство має бути колективним.

На належній висоті заняття спортом. Спортивний зал відкритий для всіх бажаючих не тільки під час уроків. На першій перерві в ньому займаються дев'яти-десяті класи, на другій — восьмі, на третій — шості, сьомі. Для наймолодших діє на перерві ігротека, для третіх-п'ятих класів — аеробіка. З ними працюють інструктори-старшокласники. І не випадково 99% восьми- та десятикласників виконують норми ГПО з підтягування на перекладині.

Гордістю школи є кімната бойової слави 10-го авіаполку, яким командував Герой Радянського Союзу А. Н. Ветрук. Позаминулого літа разом з учителем фізкультури Ю. В. Пилипчуком і ст. вожатою Тетяною Єроховою восьмикласники ходили у похід по Житомирській області, зайшли на батьківщину А. Н. Ветрука в село Андрушки. Підремонтували хату, в якій народився герой, навели порядок у садібі, з походу принесли багато спогадів його односельців, документів.

Під час турпоходів діти часто допомагають ветеранам війни і праці, упорядковують братські могили, записують спогади учасників боїв, бувають на підприємствах і в музеях, проводять фенологічні спостереження і, звичайно, вчать розбивати бівак, самостійно готувати їжу, долати перешкоди, подавати першу медичну допомогу тощо.

Стали традиційними в школі туристсько-спортивні зльоти, у рамках яких проводяться змагання з техніки туризму, конкурси на краще оформлення туристських газет, емблем, виступи художньої самодіяльності. У травні минулого року шестикласники здобули перемогу на міському турзльоті у своїй віковій групі. Їх нагородили поїздкою до Бреста. Тепер ці учні стали судьями-консультантами, членами туристсько-спортивного штабу. А вчитель-консультант штабу І. І. Федорченко тоді ж провів відкрите секційне заняття з техніки пішогодного туризму для слухачів курсів директорів шкіл у республіканському ЦІУВ.

Учні 20-ї школи брали участь у програмі «Варіант» Українського телебачення, яка проходила у формі телемоста школярів Києва і Миколаєва, порушувала питання учнівського самоврядування. Підлітки ділилися своїми успіхами, невдачами. Але всі одностайно висловилися за співробітництво між учителями та учнями.

Щоб система самоврядування була по-справжньому демократичною, необхідна повна гласність усіх рішень, проєктів. Звичайно, певну роль тут відіграють стінгазети і радіовузл. І все ж принципово нова інформаційна система, яка дає змогу кожному бути в курсі справи колективу, самому вносити пропозиції, може бути створена лише на базі комп'ютерної мережі. Ось уже понад десять років у СШ № 132 м. Києва учні поглиблено вивчають основи інформатики і кібернетики, починаючи з сьомого класу. З перших днів її існування над нею здійснює шефство колектив Інституту кібернетики АН УРСР. Два роки тому ця школа і Пловдівська (НРБ) фізико-математична гімназія уклали договір про обмін учнями. Київські школярі тепер щороку мають змогу попрацювати у дисплейних класах гімназії, ознайомитися з болгарською обчислювальною технікою. Безцінний досвід спілкування з ровесниками, ознайомлення з багатою культурою, історією братнього народу — важливі кроки на шляху до співробітництва між різними країнами. У такому спілкуванні діти, яким у прийдешньому столітті належить приймати важливі рішення, починають глибше розуміти один одного. А допомагають сьогодні цьому ігри у футбол, навчання за комп'ютером, спільні пісні біля вогнища. Маленька людина починає замислюватися над тим, як зробити, щоб усім на Землі було добре. Адже думати про це треба привчати з дитинства. Так само, як і піклуватися про вище благо на Землі — мир.

Звичайно, клопітна і складна справа відправляти своїх дітей у Пловдів і приймати в себе болгарських юних кібернетиків. Але директор школи С. Г. Науменко і завуч Т. В. Крайнюк настроєні оптимістично і не збираються спинятися на півдорозі.

Останній дзвінок у СШ № 111 м. Києва проходить інакше, ніж в інших закладах освіти. Так збіглося, що 25 травня — день народження С. А. Ковпака, ім'я якого присвоєно школі. Після урочистої церемонії учні парадним маршем з пісню проходять повз бюст партизанського генерала, встановленого біля школи.

А почалося все понад 20 років тому. На зборах учителів і учнів було вирішено збирати матеріали про партизанське з'єднання С. А. Ковпака, вивчати долі ковпаківців, встановити з ними зв'язки, виявляти про них турботу. Діти разом з учителями В. І. Бахмачем і Н. В. Покотило вирушили в походи — від Путивля до Карпат. Кожен клас мав конкретне завдання — вивчали бойові шляхи партизанських загонів з'єднання. Адже за час бойових дій вони пройшли понад 10 тисяч кілометрів по 13 областях України, Білорусії і РРФСР.

Зібрані матеріали і реліквії стали основою музею партизанського з'єднання, створеного в десятиріччі. На його відкриття приїздив С. А. Ковпак із своїми бойовими побратимами.

Відтоді школярі пройшли турпоходами по чотирьох із семи рейдів з'єднання Ковпака: по Сумщині (місце формування і перших боїв); Гомельській області — від с. Гути до озера Красноє; разом з партизанами-ковпаківцями с. Блідча (Іванківський район), місцями рейду на Правобережну Україну. Ходили і в знаменитий Карпатський рейд, присвятивши його 40-річчю Великої Перемоги. Разом з учителями провели два республіканських зльоти шкіл, які носять імена С. А. Ковпака і С. В. Руднева.

Кожен похід у СШ № 111 — це результат великої колективної роботи творчих груп і всіх учнів, учителів. Напередодні учні зустрічаються з ковпаківцями. Настільними книгами стали для них «Від Путивля до Карпат», «Люди з чистою совістю» та ін. Регулярно в школі відбувається конференція «Ковпак і ковпаківці». Піонерські загони борються за право носити ім'я партизана-героя.

Багаторічна дружба зв'язала восьмикласників з Н. К. Маєвською — начальником медико-санітарної служби з'єднання. Про неї тепло написав С. П. Тутученко у книзі «Люди, яких я знав». Нині у Спідшанському лісі поблизу Путивля туристи школи відновили землянку, в якій випускниці медінституту лікувала партизанів, робила перші операції. А неподалік від землянки над тихим озером стоять берізки, одна з яких посаджена в її честь і названа Надією. Зверта-

ючись до дітей на останньому дзвінку, кандидат медичних наук Н. К. Маєвська сказала: «Ви, діти, переносьте через нас вашу любов до всіх, хто захистив нашу Батьківщину».

Колектив школи реалізує кілька програм, що дає змогу включити усіх вихованців у творчу колективну діяльність і створити психологічний тон оптимального робочого напруження, який забезпечує особисте і колективне почуття задоволення.

Експедиційний загін учнів сьомих класів, який очолював комсомолец Саша Покотило, у березні 1985 р. почав детально вивчати Карпатський рейд партизанського з'єднання. Туристи разом з колишніми партизанами-ковпаківцями С. П. Тутученком, командиром шалігінського загону Ф. Д. Матюшенком, секретарем парткомісії Я. Г. Паніним та іншими вивчали картографічний матеріал того часу і сучасний, перечитали щоденники партизанів, карти переходів, які дав Я. Г. Панін. І тільки після цього юні ковпаківці під керівництвом учителя Д. Г. Омельченка вирушили у похід I категорії складності по Карпатському рейду. У дорогу їх проводжав напутнім словом Я. Г. Панін, давши свій щоденник про події на полонині Шивка у 1943 р.

Особливо цінне те, що в похід місяцями боїв учнів нерідко ведуть колишні партизани. Один із них, І. Д. Голиков, що живе у Краснодарі, запросив школярів пройти разом з ним бойовим шляхом партизанського загону Героїв Радянського Союзу братів Ігнатових. На Кубані живе немало колишніх народних месників, а також батько братів Ігнатових П. К. Ігнатов. Цей похід партизанськими стежками посів II місце у Всесоюзному конкурсі звітів туристських походів.

Дружать вихованці III-ї з екіпажем сухогруза «С. Руднев». Щороку переможці змагання їздять у гості до моряків. Наприклад, торішнього літа разом з директором школи Є. А. Подгорновим протягом трьох днів пропливли від Дніпропетровська до Запоріжжя. Іра Штифурак, Андрій Цимбаленко, Люда Буток, Саша Жук у захопленні від поїздки. Вони вже збираються пройти стежками сьомого рейду з'єднання — на Сан і Віслу. П'ять найактивніших учасників турпоходів, організаторів туристської діяльності були запрошені на зліт учасників партизанського руху в м. Яремчу, що у Прикарпатті, який відбувся у серпні минулого року.

На закінчення хотілося б підкреслити найважливіше: у туристській діяльності, як ні в якій іншій, потрібен учитель-ентузіаст цієї справи, закоханий у неспокій, тривожні, але такі захоплюючі туристські мандрівки.

Шкільний музей історичного фотолітопису

Д. М. ДАЕН

методист Київського міського ІУВ

Інтерес молоді до історії нашої Батьківщини незмірно зріс у роки перебудови, гласності. Відмовляючись від стереотипів мислення, юні тягнуться до правди, до світлих, благородних сторінок минулого радянського народу.

Вчителі-ентузіаста очолюють учнівські пошукові групи, разом із вихованцями збирають документи, розшукують цікавих людей, записують їхні розповіді. Зібрані в такий спосіб матеріали становлять цінний фонд експонатів музеїв багатьох шкіл м. Києва.

Музей, який недавно відкрився у СШ

№ 229, — особливий. Це — фотолітопис Жовтневої революції, Великої Вітчизняної війни, наших днів.

Сильне враження справляють виставлені в музеї твори перших радянських фотожурналістів Петра Оцупа, Івана Кобозева, Петра Новицького, Якова Штернберга, Григорія Гольдштейна, Олександра Дорна та інших. Саме вони увічнили миті Жовтневої революції і громадянської війни, створили фотолітани.

Образ Ілліча на трибуні закарбований у тисячах пам'ятників. Однак не всі знають, що зразком для скульпторів послу-